Çimen, Z. ve Kutlu, D. (2023). "Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Bazlı Yoğunlaşma (Çeşitlendirme) Analizi: Şanghay İşbirliği Örgütü", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 18(1), 210 – 228.
Doi: 10.17153/oguiibf.1258420

Başvuru: 01.03.2023 Kabul: 20.03.2023 *Araştırma Makalesi/Research Article*

Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Bazlı Yoğunlaşma (Çeşitlendirme) Analizi: Şanghay İşbirliği Örgütü

Zeynep Çimen[1]

Didem Kutlu[2]

Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Bazlı Yoğunlaşma (Çeşitlendirme) Analizi: Şanghay İşbirliği Örgütü	**Country-Based Concentration (Diversification) Analysis in Turkey's Foreign Trade: Shanghai Cooperation Organization**
Öz	**Abstract**
Çalışmanın amacı, Türkiye dış ticaretinde ülke bazlı yoğunlaşmayı (çeşitliliği) Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Pakistan, Hindistan ve İran ülkeleri temelinde ölçmektir. 2012-2021 dönemini kapsayan çalışmada Gini-Hirschman İndeksi kullanılmıştır. Veriler, Uluslararası Ticaret Merkezi veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmanın bulguları Türkiye'nin İran ve Çin'e yaptığı ihracatta ürün çeşitliliğini arttırmada oldukça başarılı olduğunu; İran, Hindistan, Özbekistan, Tacikistan ve Rusya'dan yaptığı ithalatta ise ürün çeşitliliğini ciddi olarak arttırdığını göstermektedir.	The aim of the study is to measure the country-based concentration (diversity) in Turkey's foreign trade on the basis of the Shanghai Cooperation Organization members Russia, China, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan, Pakistan, India and Iran. The Gini-Hirschman Index was used in the study covering the period 2012-2021. Data were obtained from the International Trade Center database. The findings of the study suggest that Turkey is quite successful in increasing the product variety in Turkey's exports to Iran and China; it shows that Turkey has seriously increased the product variety in the imports from Iran, India, Uzbekistan, Tajikistan and Russia.
Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Yoğunlaşma, Gini-Hirschman İndeksi, Şanghay İşbirliği Örgütü	**Keywords:** Foreign Trade Concentration, Gini-Hirschman Index, Shanghai Cooperation Organization
JEL Kodları: B27, F13	**JEL Codes:** B27, F13

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazar 1'in makaleye katkısı %60, Yazar 2'nin makaleye katkısı %40'tır.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

[1] Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık, zaktas@akdeniz.edu.tr

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri, didemkutlu76@yahoo.com

1. Giriş

Gelişmekte olan ülkelerin büyük oranda katılımıyla, 1980 sonrası ticari entegrasyonlar artmıştır. 1980'li yılların ortalarından itibaren gelişmekte olan ülkeler liberalleşmeye yönelmiş, hızlı büyüme yoluyla küresel pazarlara entegre olmaya çalışmışlardır. 1980'li yıllarda hızlanan küreselleşme olgusuyla Dünya'da ülkeler arası sınırlar önemini kaybederken ülkelerin karşılıklı bağımlılığı artmış ve teknolojik ilerlemelerle birlikte küresel bir değişim sürecine giren Dünya hızla bütünleşmiştir (Kaya ve Aydemir, 2011: 15; Sarıçoban ve Kösekahyaoğlu, 2017: 425). Bu süreçte gelişmekte olan ülkelerin 1980'li yılların ortalarından itibaren liberal politikalara yönelmeleri, dış ticarette artışa bağlı olarak hızlı büyümelerine ve dünya pazarları ile bütünleşmesinin yolunu açmıştır. Küresel ekonominin dinamiklerinin değişmesine bağlı olarak gelişmekte olan ülkeler, bugün dünya gelirinin yarısından fazlasını oluşturmaktadırlar (Reddy, 2018). Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği (SSCB)'nin 1991 yılında dağılması, küresel ekonomide ve Avrasya bölgesinde dengelerin değişmesine yol açtığı gibi küresel ekonominin kontrolünün Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ne geçmesine neden olmuştur. SSCB'nin çöküşü ile bölgede Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan bağımsızlıklarını kazanmıştır. 1991 yılında SSCB'nin çöküşü ile bölgede ABD ve Çin'in yavaş yavaş etkin olmaya başlamasıyla (uyuşturucu üretimi ve ticareti, aşırı dini faaliyetler, vs.) ekonomik bunalımlar, siyasi gerginlikler ve güvenlik sorunları artmıştır. SSCB'nin varisi olan Rusya, Avrasya'da hakimiyetini kaybetmek istememektedir (Frost, 2009: 83). Küresel ekonomideki gelişmelere uyum sağlama ve menfaatler Rusya ve Çin'i, Avrasya'da rekabetten daha çok iş birliğine yöneltmiştir (Aydoğan, 2021: 137). Orta Asya'nın 1990'lı yıllardan itibaren diğer Asya ülkeleriyle olan ticari ilişkileri istikrarlı bir şekilde artmış, hatta bazı durumlarda, karşılaştırmalı olarak, Batı ile olan ticari ilişkilerde birbirlerine rakip olmuşlardır (Contessi, 2016: 3-4). Bu çerçevede Rusya ve Çin, enerji kaynakları açısından zengin olan bölgede aralarında barış ve güvenliği sağlamak, iş birliğini teşvik etmek için Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın bir araya gelmesiyle 1996 yılında "Şanghay Beşlisi'nin" kurulmasında etkin rol oynamıştır (Örmeci ve Kısacık, 2021: 5). Bu beşli temel de Çin ve Rusya arasındaki ilişkileri geliştiren bir oluşum olup, bölgede güvenliği arttırıcı ve karşılıklı güvene dayanan, silahsızlanma ve iş birliğine dayalı yeni bir küresel bakış ortaya koymaktadır (Al-Qahtani, 2006: 129). ŞİÖ, Avrasya'da yeni bir bölgeselcilik biçimi yaratmış, bölgesel özel bir örgüttür (Alberto, 2012: 3). Örgütün, ortaya çıkışını daha iyi anlamak için örgütün kuruluşunda yer alan Çin ve Rusya'nın tarihi geçmişini iyi anlamak gerekir (Eren, 2017: 79). Beşli, Avrasya'da yer alan hükümetler arası bir kuruluş olup, temel amacı, Rusya'nın eski devletleri ile Çin arasındaki sınır anlaşmazlıklarını çözmektir (Alberto, 2012: 2). 2001 yılında Özbekistan'ın katılımıyla üye sayısı 6 olan beşli, ŞİÖ'ye dönüşmüştür. Rusya, SSCB dağılmasından sonra Avrasya'da hakimiyeti isterken, tek küresel güç olan ABD'ye karşı hızlı büyüyen ekonomisi ile rakip olmak isteyen Çin, enerji kaynakları açısından zengin olan bölgede var olmak istemektedir (Aydın, 2015: 1-2). ABD, bölge ülkeleri ile askeri, politik ve ticari bağlantılar geliştirerek, Çin'in "Kuşak Yol Girişimi'nin güzergahı üzerinde yayılmacılığını engellemeye çalışmaktadır (Demir, 2021). Çin ve Rusya gibi iki büyük gücün Avrasya kıtasında, ABD'nin liderliğindeki tek kutuplu dünya düzenine karşı ŞİÖ, önemli bir iş birliği olarak kabul edilmektedir. Temeli 1996'da atılan örgüt, geçen zaman içerisinde bölgedeki bazı devletlerin üye olmasıyla sayısal ve coğrafi olarak genişlemiş ve küresel sistemde bilinirliliği arttırmıştır (Aydoğan, 2021: 147). 2004 yılında Moğolistan'a, 2005 yılında İran, Pakistan ve Hindistan'a gözlemci ülke statüsü ve Beyaz Rusya ve Sri Lanka'ya diyalog ortağı statüsü verilmiştir. 2012 yılında ise, Afganistan ve Türkiye, gözlemci ülke ve diyalog ortağı statüsü kazanmıştır. Verilen gözlemci ve diyalog ortağı statüleri

ile ŞİÖ, ABD'ye karşı Çin-Rusya iş birliği görünümünden uzaklaşarak, kıtanın geneline yayılan bir görünüm sergilemektedir. ŞİÖ liderliğinde Çin'in Rusya, Kazakistan, Tacikistan sınırlarında tarihi sınır anlaşmazlıkları çözüme kavuşmuştur (İstikbal, 2022). Örgüt, günümüzde Çin'in ekonomik büyümesinin bir yansıması gibi görünmektedir. Jeo-stratejik, politik ve ekonomik etkileri olan örgüte, 2017'de Pakistan ve Hindistan, 2021 yılında ise İran katılmıştır. Örgüt, bugün yaklaşık 36 milyon km yüzölçümü ile Avrasya'da topraklarının büyük bir kısmına ve 3,3 milyar nüfusu ile dünya ekonomisinde 22,5 milyon dolar ekonomik büyüklüğe sahiptir (Joobani, 2013: 1-2; INSAMER). Ortaya çıkış gerekçesi bölgede barış ve güvenliği sağlamak olan örgüt, günümüzde siyasi, kültürel ve ekonomik iş birliklerinde de önemli bir görev üstlenmektedir. Bu doğrultuda diyalog ortağı ve gözlemci ülkeler ile ŞİÖ, büyümektedir.

ABD'de 2007 yılında başlayan ve daha sonra ABD sınırları dışında etkili olan küresel finans krizi, uluslararası ticarette ciddi talep daralmasına yol açmıştır. Bu krizden, Türkiye'nin ihracatında yaklaşık %50 gibi yüksek bir paya sahip olan Avrupa Birliği (AB)'in de yaşanan talep azalması nedeniyle Türkiye dış ticareti olumsuz etkilenmiştir. Bu durum Türkiye'yi, ihraç ürünleri ve ihracat pazarlarında ülke, ülke grupları ve bölgesel yeni pazarlar arayışlarına sürüklemiştir (Çimen, 2022: 87-88; Özkardeş, 2016: 30-31). Batıyla ilişkilerinde sıkıntılı günler yaşayan Türkiye, ŞİÖ'ye üye olarak dış politikada kendisine yeni bir alan açmak istemektedir. 2016 yılında AB ilişkilerinde sıkıntı yaşayan Türkiye, dış ticarette yeni pazar arayışlarına yönelmiş ve benzer kültüre, tarihe ve soy açısından aynı bağlara sahip olması Türkiye'nin ŞİÖ'ye ilgisini arttırmıştır. 2008 yılında Duşanbe Zirvesi'nde, "ŞİÖ Diyalog Ortaklığı Statüsü" alan Türkiye, Haziran 2012 tarihinde Pekin'de gerçekleştirilen ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi'nde de oybirliğiyle Türkiye'nin Diyalog Ortaklığı kabul edilmiştir. Türkiye'nin ŞİÖ'nün Diyalog Ortağı Statüsü Tanınmasına İlişkin 2013 tarihli Muhtırası, Mayıs 2017'de Resmî Gazete'de yayımlanmış ve iç hukuk onay süreci tamamlanmıştır. Diyalog Ortağı Statüsü, ŞİÖ ile Türkiye arasında başta bölgesel güvenlik, terörle mücadele, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçların önlenmesi; kültürel ve ekonomik konular başta olmak üzere çeşitli alanlarda iş birliğinin geliştirmesi esasına dayanmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Bölgedeki ülkelerle tarih, kültür ve soy bağı olan Türkiye için ŞİÖ ülkeleri, sahip oldukları petrol-doğalgaz rezervleri ile Türkiye için önemli fırsatlar yaratmakta birlikte, kaynak ve pazar bakımından Türkiye dış ticaretini olumlu etkileyecek görünmektedir. Türkiye'nin Avrasya'da benzer kültüre, tarihe ve soya sahip olduğu ülkelerle ilişkilerini kuvvetlendirmesi aynı zamanda söz konusu coğrafyada yer alan Çin ve Rusya ile ilişkilerinde istikrarı sağlayabilmesi açısından da büyük önem arz etmektedir (Abdullah, 2019: 109-110).

2. Dış Ticarette Yoğunlaşma ve Gini-Hirschman İndeksi

Ülkelerin ekonomik güçlerinin göstergesi olan ticari ilişkiler, geçmişten günümüze kadar farklı şekiller ve ürünler ile yapılmaktadır (Tunalı ve Aytekin, 2017: 103; Aydıner, 2018: 91). Dış ticarette yoğunlaşma, ülkelerin ticari ilişki içerisinde olduğu ülkelerin sayısına ve bu ülkeler ile ticaretinin hacmine bağlı görünmektedir (Hirschman, 1945: 98). Trade Map 2021 yılı verilerine göre Türkiye'nin ihracatında ilk 10 sırada yer alan ülkelerin (sırasıyla Almanya, ABD, Birleşik Krallık, İtalya, Irak İspanya, Fransa Hollanda, İsrail ve Rusya Federasyonu) toplam ihracat içerisinde payı %47,95'tir. Türkiye'nin ithalatında ilk on sırada yer alan ülkelerin (sırasıyla Çin, Rusya Federasyou, Area Nes-Bilinmeyen Bölge, Almanya, ABD, İtalya, Hindistan, Fransa, Kore Cumhuriyeti, İspanya) toplam ithalat içerisinde payı %59,63'tür (Trade Map).

Ticarette belirli bir ürün veya ülke/ülke grubunun hâkim olması anlamına gelen yoğunlaşma, bir ülkenin başka bir ülke veya ülke topluğu ile yaptığı ticaretin yoğunluğunu

göstermektedir (Ayrancı, 2009: 8). Dış ticaret analizlerinde önemli bir gösterge olarak kabul edilen "yoğunlaşma değerleri", bir ülkenin dış ticaretinde sektör ve ülke düzeyinde çeşitliliğini göstermektedir (Erkan ve Sunay, 2016: 1824). Yoğunlaşma değerlerinin yüksek olması, o ülkenin dış ticaretinin az sayıda sektör ve ülke ile yaptığını ve dış ticarette ilgili ülkelerin payının yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Soyyiğit ve Doğan, 2019: 167).

Geçmişten bugüne dış ticarette yoğunlaşma ile ilgili Yoğunlaşma Oranı, Hirschman-Herfindahl İndeksi, GH İndeksi gibi çeşitli indeksler geliştirilmiş olup, bu çalışmada yoğunlaşma derecesinin belirlenmesinde genel kabul gören GH İndeksi kullanılmıştır. GH İndeksi anlaşılır olması ve etkinliği nedeniyle bilimsel araştırmalarda sıkça kullanılmaktadır (Bashimov, 2020:47-48). Ayrıca dış ticarete konu tüm sektörleri içeriyor olması nedeniyle GH İndeksi, Yoğunlaşma Oranları İndeksine göre daha güvenilir kabul edilmektedir (Saraçoğlu, 2017: 162). GH İndeksine göre dış ticarette yoğunlaşma, İhracat ve İthalat Yoğunlaşma İndeksi olarak iki farklı şekilde hesaplanabilmektedir. İhracat Yoğunlaşma İndeksi matematiksel olarak aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Sarıçoban ve Kösekahyaoğlu, 2017: 436);

$$C_{tx} = 100\sqrt{\sum_{k=1}^{n}\left(\frac{X_{kt}}{X_t}\right)^2}$$

C_{tx}, t dönemindeki ihracat yoğunlaşma indeksini,

X_{kt}, t dönemindeki k malı ihracatını,

X_t, t dönemindeki toplam ihracat değerini göstermektedir.

İthalat Yoğunlaşma İndeksi matematiksel olarak aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Sarıçoban ve Kösekahyaoğlu, 2017: 436);

$$C_{tm} = 100\sqrt{\sum_{k=1}^{n}\left(\frac{M_{kt}}{M_t}\right)^2}$$

C_{tm}, t dönemindeki ithalat yoğunlaşma indeksini,

M_{kt}, t dönemindeki k malı ithalatını,

M_t, t dönemindeki toplam ithalat değerini göstermektedir.

İndeks, "0-100" arasında bir değer almaktadır. İndeks "100"e yaklaştıkça ihracatın/ithalatın sadece birkaç sektörde yoğunlaştığı (çeşitliliğin azaldığı) ve "0"a yaklaştıkça ihracat/ithalatın daha fazla sektörde yoğunlaştığı (çeşitliliğin arttığı) anlamları çıkarılmaktadır (Sarıçoban ve Kösekahyaoğlu, 2017: 437).

3. Literatür Taraması

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğu 1980'li yıllardan sonra liberalleşmeye yönelerek küresel ekonomi ile bütünleşmeye çalışırken dış dünyadaki gelişmelerden olumsuz etkilenmemek için ticari ilişkilerinde çeşitliliğe yönelmişlerdir. Ülkelerin ihracat ve ithalatlarında belli ürün ve pazarlara bağlı kalması yaşanacak dış şoklarda ekonomilerinin zayıflamasına yol açacaktır. Literatürde bir ülkenin dış ticaretinde (ihracat ve ithalat) ürün ve ülke bazlı yoğunlaşmasında ortaya çıkan değişimi değerlendirmede genellikle GH İndeksi kullanılmaktadır. Türkiye'nin dış ticaretindeki değişimleri incelemek için GH İndeksi kullanılarak çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Ergün (1991) ve Yavuz Çil (2000), ihracatta mal çeşitliliğinin arttığı ancak coğrafi çeşitliliğin değişmediği bulgusuna Togan (1994) bu kez ithalat için ulaşmıştır. Ancak 1980'li yıllarda liberal ekonomiye geçişle birlikte ihracatın yapısında ortaya çıkan değişime bağlı olarak ürün çeşitliliğindeki artışın, Yıldız ve Delice (2001) 1990'lı yıllarda azaldığı bulgusuna ulaşmıştır. Türkiye, dış ticaretinde çok önemli bir yere sahip olan AB ile 1995'te Gümrük Birliği (GB) Anlaşması imzalamıştır. 1 Ocak 1996'da yürürlüğe giren GB Anlaşması sonrası Kösekahyaoğlu (2007), Türkiye'nin 1980'lerden itibaren ithalatında ürün çeşitliliğinin az olduğunu gösterirken ihracatın yapısında çok önemli değişikliklerin yaşandığını ortaya koymaktadır. Yaşanan yapısal değişimlerin bir sonucu olarak Seymen, Bilici ve Şanlısoy (2009), dış ticarette ülke çeşitliliğinin arttığı bulgusuna ulaşmışlardır.

1980'li yıllarda hızlanan küreselleşme olgusuyla birlikte ülkeler arası sınırlar kaybolmuş ve Dünya hızla bütünleşmiştir. ABD'de 1998 başlayan ve diğer ülkelere de yayılan küresel finans krizi, 1999'da Türkiye'yi de etkilenmiştir. Azgün ve Takım (2015) Türkiye'nin dış ticaretinde mal çeşitliliğinin ve dış ticaretinin oldukça durağan bir seyir izlediği sonucuna ulaşmıştır. Dış ticarette ürün ve ülke bazında çeşitliliğe yönelen Türkiye'nin, Erkan ve Sunay (2016) ürün ve pazar çeşitliliğin arttığını ortaya koymaktadır. Bashimov (2017), Türkiye'nin Orta Asya ülkelerine yaptığı ihracatta ürün ve ülke bazlı çeşitliliğinin düşük olduğu bulgusuna ulaşırken 2020 yılında yapmış olduğu çalışmada Baltık ülkelerine yapılan ihracatta ürün bazında yoğunlaşma düzeyinin orta derecede olduğu ve çeşitliliğin giderek arttığını göstermektedir. Şahin ve Çukuryurt (2022), Rusya'ya yapılan ihracatta ürün çeşitliliğinin son yıllarda arttığını ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin ŞİÖ ile dış ticaretini incelemek için çok sayıda çalışma yapılmıştır. Öz ve Erasa (2013), Türkiye'nin dış ticaretinde ŞİÖ'nün AB'ye bir alternatif olmaktan çok Türkiye'nin dış politikada çeşitliliğe yönelişi olarak değerlendirmektedir. Ülkeler arası ticari ilişkilerde uzaklık etkili olup Işık (2016), Türkiye ve ŞİÖ ülkeleri arasındaki dış ticarette gayrisafi yurtiçi hâsıla, nüfus, ortak dil, ortak ekonomik entegrasyona üyelik değişkenlerinin taraflar arasındaki dış ticareti olumlu etkilerken uzaklığının olumsuz etkilediğini göstermektedir. Hepaktan (2017) ve Özalp (2019), Türkiye ile ŞİÖ ülkeleri arasındaki dış ticaretin gelişmesinin hem Türkiye hem de bölge ekonomileri için önemine dikkat çekmektedir. Ancak Mere ve Göksu (2022), Türkiye için ŞİÖ'nün AB'nin alternatifi olamayacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışma, Türkiye ile ŞİÖ ülkeleri arasındaki dış ticareti GH İndeksi ile inceleyen ilk çalışma olma özelliğine sahiptir. Anlaşılır ve etkin olması, dış ticarete konu olan tüm sektörleri içermesi nedeniyle bilimsel araştırmalarda sıkça tercih edilen GH İndeksinin kullanıldığı bu çalışmada, Türkiye ile ŞİÖ ülkeleri arasındaki dış ticarette yoğunlaşma (çeşitlilik) sektörel bazda ayrıntılı olarak incelenmektedir.

4. Uygulama ve Bulgular

Bu çalışmada Türkiye'nin ŞİÖ ülkeleri ile dış ticaretinde yoğunlaşma değerlerinin ölçümünde literatürde genel kabul gören GH İndeksi kullanılmıştır. Türkiye'nin ŞİÖ ülkeleri ile ihracat ve ithalatının yoğunlaşma (çeşitlenme) değerleri 2012-2021 dönemi için incelenmiştir. Çalışmada, Trade Map[3] istatistikleri kullanılmış olup, Harmonised System (HS)'e göre iki haneli ürün sınıflandırması esas alınmıştır. Trade Map veri tabanında yer alan 99 ürün grubunun

[3]"Dünya Ticaret Örgütü ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) aracılığıyla Birleşmiş Milletler'in teknik iş birliği kuruluşu olan Uluslararası Ticaret Merkezi (International Trade Center- ITC) tarafından 2001 yılında, dış ticaret ile ilgili kurum ve firmalara yardım etmek amacıyla geliştirilmiş web tabanlı bir hizmet sağlayıcıdır" (Boğa, 2021: 1).

sınıflandırılması sonucu oluşturulan, 41 ürün grubu için ihracat ve ithalat yoğunlaşma katsayıları Tablo 1 ve Tablo 2'de yer almaktadır. Türkiye'nin örgüte üye olan her bir ülke ile dış ticaretinin ürün bazlı yoğunlaşması (çeşitlenmesi) incelenmektedir. GH katsayısındaki artışlar ürün yoğunlaşmasının arttığını (çeşitlenmenin azaldığını) gösterirken, katsayıdaki düşüşler ise yoğunlaşmanın azaldığını (çeşitlenmenin arttığını) göstermektedir.

Tablo 1, Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerine ihracatında ülke bazlı yoğunlaşma katsayılarını göstermektedir. Tablodan, Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerine ihracatında 2021 yılı GH İndeks değerlerine göre ürün çeşitliliğinde birinci sırada İran (25,78), ikinci sırada Tacikistan (27,49), üçüncü sırada Hindistan (28,26), dördüncü sırada Rusya (29,03), beşinci sırada Kazakistan (33,07), altıncı sırada Çin (34,43), yedinci sırada Pakistan (38,16), sekizinci sırada Özbekistan (39,54) ve dokuzuncu sırada Kırgızistan'ın (44,72) yer aldığı anlaşılmaktadır. 2012-2021 döneminde Çin'e yapılan ihracatta GH İndeks değerindeki büyük bir düşüş izlenmekte olup, bu durum ürün çeşitliliğinin zaman içerisinde önemli derecede arttığını göstermektedir. Türkiye'nin Tacikistan'a yaptığı ihracatta GH İndeks değeri ufak dalgalanmalar gösterse de 2018-2021 yılları arasında istikrarlı bir şekilde azalmış olup ihracatta ürün çeşitliliğinin arttığını göstermektedir. Türkiye'nin Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Hindistan ve Pakistan'a yaptığı ihracatta GH İndeks değeri 2012-2021 döneminde küçük artış ve azalışlar göstererek, dalgalı bir seyir izlemektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin ŞİÖ Ülkelerine İhracatının Ülke Bazlı Yoğunlaşma Katsayıları

Ülkeler	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Çin	46,88	48,04	44,89	44,13	43,69	43,96	40,25	37,77	34,45	34,43
Rusya	30,80	30,73	30,02	34,20	29,38	31,38	30,10	29,30	30,97	29,03
Kazakistan	28,87	26,94	27,38	27,77	28,01	29,76	32,00	29,92	29,85	33,07
Kırgızistan	36,29	34,52	34,56	40,58	47,78	45,80	43,74	45,18	43,40	44,72
Tacikistan	27,81	27,46	27,67	27,51	29,50	28,10	30,48	29,17	28,17	27,49
Özbekistan	31,00	30,62	32,60	36,14	34,36	37,09	38,08	37,48	38,24	39,54
Hindistan	33,56	26,25	25,84	32,12	27,45	29,27	28,16	27,46	27,33	28,26
Pakistan	29,80	36,20	39,42	30,73	31,06	33,51	32,39	30,65	31,30	38,16
İran	66,67	41,21	29,85	32,50	39,54	28,86	28,01	26,84	29,21	25,78

Tablo 2, 2012-2021 döneminde Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerine ihracatının temel sektöre göre dağılımını göstermektedir. Türkiye'nin Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Hindistan, Pakistan ve İran'a yaptığı ihracatta sanayi sektörü ilk sırada yer almaktadır. Çin'e yapılan ihracatta mineral maddeler sektörünün payı giderek azalırken sanayi sektörünün payı artış eğilimi göstermektedir. Sanayi sektörünün payı ise 2012 yılında %32,78'den 2021 yılında %45,40'a çıkarken mineral maddeler sektörünün payı 2012 yılında %64,61'den 2021 yılında %44,76'ya gerilemiştir. Türkiye mineral maddeler ihracatında Çin pazarını kaybediyor görünmektedir. Rusya ve İran'a yapılan ihracatta tarımsal ürünler sektörünün payı artarken, sanayi sektörünün payı giderek azalmıştır. 2021 yılı itibariyle Çin, Rusya ve İran dışında kalan ŞİÖ ülkelerine yapılan ihracatta sanayi sektörünün payı ise %90'ın üzerindedir.

Tablo 2: Türkiye'nin ŞİÖ Ülkelerine İhracatının Sektörlere Göre Dağılımı (%)

	Sektörler	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ÇİN	Tarımsal Ürün.	2,61	1,85	2,64	5,01	5,28	5,22	4,77	8,57	7,62	9,85
	Mineral Madd.	64,61	66,28	60,73	58,13	57,16	57,05	50,71	48,76	44,55	44,76
	Sanayi	32,78	31,87	36,64	36,85	37,56	37,73	44,52	42,66	47,83	45,40
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
RUSYA	Tarımsal Ürün.	15,43	16,42	20,69	30,89	28,74	30,22	26,20	25,62	30,55	28,56
	Mineral Madd.	5,45	4,41	4,32	3,36	2,93	4,15	3,71	4,28	3,68	3,02
	Sanayi	79,12	79,17	74,99	65,76	68,33	65,63	70,09	70,10	65,77	68,42
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
KAZAKİSTAN	Tarımsal Ürün.	3,43	4,19	4,45	4,28	8,45	5,18	5,91	5,22	5,08	4,70
	Mineral Madd.	1,62	2,35	1,82	1,97	1,49	1,27	0,65	0,90	0,50	0,64
	Sanayi	94,95	93,46	93,72	93,75	90,06	93,55	93,44	93,88	94,42	94,66
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
KIRGIZİSTAN	Tarımsal Ürün.	6,27	4,05	4,01	3,49	3,41	2,78	2,65	4,23	3,13	3,28
	Mineral Madd.	0,20	1,16	0,65	0,56	0,38	0,49	0,58	0,40	0,67	0,53
	Sanayi	93,53	94,78	95,34	95,94	96,21	96,73	96,76	95,36	96,20	96,19
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
TACİKİSTAN	Tarımsal Ürün.	15,38	12,57	12,22	10,13	8,97	10,15	5,50	5,95	5,12	5,47
	Mineral Madd.	1,26	1,00	1,17	1,62	1,14	1,22	1,46	1,75	0,81	1,07
	Sanayi	83,36	86,43	86,61	88,25	89,90	88,63	93,04	92,30	94,07	93,46
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
ÖZBEKİSTAN	Tarımsal Ürün.	4,60	4,02	4,00	2,70	3,72	3,95	3,25	3,33	3,38	4,08
	Mineral Madd.	2,39	1,91	1,65	1,67	0,96	0,92	1,05	1,33	0,93	0,71
	Sanayi	93,02	94,07	94,35	95,63	95,32	95,13	95,70	95,34	95,69	95,21
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
HİNDİSTAN	Tarımsal Ürün.	8,01	14,05	11,79	8,04	12,31	5,39	8,55	13,60	12,89	15,47
	Mineral Madd.	17,30	16,93	21,61	14,43	13,90	19,99	22,08	15,23	13,95	14,29
	Sanayi	74,69	69,02	66,60	77,53	73,79	74,62	69,37	71,17	73,16	70,24
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
PAKİSTAN	Tarımsal Ürünler	5,96	4,17	3,97	6,18	9,01	7,75	8,63	10,13	8,10	5,22
	Mineral Madd.	5,60	1,12	1,02	1,67	2,41	3,89	1,79	2,15	2,28	2,63
	Sanayi	88,44	94,71	95,01	92,15	88,58	88,35	89,58	87,72	89,63	92,15
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
İRAN	Tarımsal Ürün.	2,96	7,76	9,92	8,24	6,12	6,78	9,99	14,69	14,81	21,59
	Mineral Madd.	0,22	0,61	0,68	0,64	0,67	2,45	3,38	2,59	2,19	2,93
	Sanayi	96,82	91,63	89,40	91,12	93,21	90,77	86,63	82,72	82,99	75,48
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Tablo 3: Türkiye'nin ŞİÖ Ülkelerine İhracatının Temel Alt Sektörlere Göre Dağılımı (%), (2021)

	SEKTÖRLER	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ÇİN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**2,61**	**1,85**	**2,63**	**4,80**	**4,81**	**4,81**	**4,79**	**8,53**	**7,67**	**10,91**
	i-Gıda Mad.	0,93	0,66	1,14	2,31	2,24	2,34	2,40	3,98	4,29	7,40
	ii-Tarımsal Ham.	1,68	1,19	1,49	2,49	2,57	2,47	2,39	4,55	3,38	3,52
	2-MİNERAL MA.	**64,61**	**66,28**	**60,73**	**58,26**	**57,45**	**57,30**	**50,70**	**48,79**	**44,53**	**44,23**
	i-Madeni Cevh. …	32,92	36,36	28,36	22,82	20,95	20,36	19,00	19,43	22,34	23,85
	iii-Tuz; Kükürt;…	30,63	29,06	32,04	34,88	36,26	36,88	31,65	28,99	21,40	19,68
	3- SANAYİ	**32,78**	**31,87**	**36,64**	**36,93**	**37,75**	**37,89**	**44,52**	**42,68**	**47,80**	**44,86**
	i-Adi Metaller …	2,58	3,60	3,42	2,47	4,96	4,17	4,75	6,51	14,13	11,78
	ii-Kimya Sanayi …	12,77	9,43	10,95	11,49	9,35	10,25	13,36	10,44	7,94	8,77
RUSYA	**1-TARIMSAL ÜR**.	**15,43**	**16,42**	**20,69**	**30,89**	**28,74**	**30,22**	**26,20**	**25,62**	**30,55**	**28,56**
	i-Gıda Mad.	14,52	15,31	19,46	29,73	27,56	28,94	24,74	24,17	29,25	27,18
	ii-Tarımsal Ham.	0,92	1,11	1,23	1,16	1,17	1,28	1,46	1,46	1,30	1,38
	2-MİNERAL MA.	5,45	4,41	4,32	3,36	2,93	4,15	3,71	4,28	3,68	3,02
	ii-Mineral Yak. …	2,39	2,30	2,59	1,79	0,90	2,49	2,08	2,76	2,55	2,10
	iii-Tuz; Kükürt …	2,66	2,05	1,73	1,44	2,01	1,63	1,31	1,21	1,12	0,90
	3- SANAYİ	**79,12**	**79,17**	**74,99**	**65,76**	**68,33**	**65,63**	**70,09**	**70,10**	**65,77**	**68,42**
	ix- Makinalar…	14,78	16,58	15,98	12,70	16,13	15,93	16,64	17,18	18,17	18,88
	x- Nakil Vasıt. …	12,21	13,54	10,59	6,71	11,24	10,21	10,02	9,96	10,96	12,54
KAZAKİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**3,43**	**4,19**	**4,45**	**4,28**	**8,45**	**5,18**	**5,91**	**5,22**	**5,08**	**4,70**
	i-Gıda Mad.	1,46	2,11	2,26	2,20	4,74	3,34	3,94	3,00	2,72	2,60
	ii-Tarımsal Ham.	1,97	2,08	2,19	2,07	3,72	1,84	1,97	2,22	2,36	2,10
	2-MİNERAL MA.	**1,62**	**2,35**	**1,82**	**1,97**	**1,49**	**1,27**	**0,65**	**0,90**	**0,50**	**0,64**
	ii-Mineral Yak. …	1,56	2,27	1,75	1,93	1,47	1,24	0,64	0,89	0,46	0,61
	iii-Tuz; Kükürt;…	0,06	0,08	0,07	0,04	0,02	0,04	0,02	0,01	0,04	0,03
	3- SANAYİ	**94,95**	**93,46**	**93,72**	**93,75**	**90,06**	**93,55**	**93,44**	**93,88**	**94,42**	**94,66**
	vi- Dokumaya Elv.	18,92	13,07	12,03	17,24	21,50	21,96	28,52	24,89	28,94	34,64
	ix- Makinalar…	22,63	23,63	27,28	25,73	24,89	23,42	23,90	25,77	21,03	20,88
KIRGİZİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**6,27**	**4,05**	**4,01**	**3,49**	**3,41**	**2,78**	**2,65**	**4,23**	**3,13**	**3,28**
	i-Gıda Mad.	2,90	2,35	2,38	1,66	1,70	1,54	1,53	2,33	1,61	1,73
	ii-Tarımsal Ham.	3,38	1,71	1,63	1,83	1,71	1,24	1,12	1,90	1,52	1,55
	2-MİNERAL MA.	**0,20**	**1,16**	**0,65**	**0,56**	**0,38**	**0,49**	**0,58**	**0,40**	**0,67**	**0,53**
	ii-Mineral Yak. …	0,16	1,15	0,63	0,56	0,22	0,49	0,58	0,39	0,67	0,52
	iii-Tuz; Kükürt; …	0,02	0,02	0,02	0,01	0,16	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
	3- SANAYİ	**93,53**	**94,78**	**95,34**	**95,94**	**96,21**	**96,73**	**96,76**	**95,36**	**96,20**	**96,19**
	vi- Dokumaya Elv.	35,22	31,63	30,88	40,00	53,81	53,85	48,78	43,55	41,83	33,44
	iv- Tabii veya Kül.	7,38	14,08	17,79	18,10	10,51	12,40	16,42	21,64	20,17	31,92
TACİKİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**15,38**	**12,57**	**12,22**	**10,13**	**8,97**	**10,15**	**5,50**	**5,95**	**5,12**	**5,47**
	i-Gıda Mad.	7,80	7,42	7,79	7,45	5,88	6,80	2,51	2,82	1,54	1,91
	ii-Tarımsal Ham.	7,57	5,15	4,43	2,68	3,09	3,35	2,99	3,13	3,58	3,56
	2-MİNERAL MA.	**1,26**	**1,00**	**1,17**	**1,62**	**1,14**	**1,22**	**1,46**	**1,75**	**0,81**	**1,07**
	ii-Mineral Yak. …	1,17	0,94	1,12	1,53	1,08	1,16	1,39	1,67	0,73	0,98
	iii-Tuz; Kükürt; …	0,09	0,05	0,05	0,09	0,05	0,05	0,07	0,08	0,08	0,09
	3- SANAYİ	**83,36**	**86,43**	**86,61**	**88,25**	**89,90**	**88,63**	**93,04**	**92,30**	**94,07**	**93,46**
	ix- Makinalar …	10,63	12,25	12,14	17,56	16,56	11,88	14,41	19,35	17,57	19,03
	vi- Dokumaya Elv.	22,56	21,47	18,59	16,36	22,68	19,44	17,60	14,68	17,90	17,31

Tablo 3 (Devamı): Türkiye'nin ŞİÖ Ülkelerine İhracatının Temel Alt Sektörlere Göre Dağılımı (%), (2021)

	SEKTÖRLER	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ÖZBEKİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**4,60**	**4,02**	**4,00**	**2,70**	**3,72**	**3,95**	**3,25**	**3,33**	**3,38**	**4,08**
	i-Gıda Mad.	2,92	2,31	2,26	1,43	1,19	1,39	0,96	1,72	1,68	2,56
	ii-Tarımsal Ham.	1,68	1,70	1,74	1,27	2,54	2,56	2,29	1,60	1,69	1,52
	2-MİNERAL MA.	**2,39**	**1,91**	**1,65**	**1,67**	**0,96**	**0,92**	**1,05**	**1,33**	**0,93**	**0,71**
	ii-Mineral Yak. …	2,27	1,80	1,56	1,58	0,91	0,87	1,00	1,25	0,88	0,65
	iii-Tuz; Kükürt; …	0,12	0,11	0,09	0,09	0,05	0,06	0,05	0,08	0,05	0,05
	3- SANAYİ	**93,02**	**94,07**	**94,35**	**95,63**	**95,32**	**95,13**	**95,70**	**95,34**	**95,69**	**95,21**
	ix- Makinalar …	25,39	25,29	27,91	32,11	30,94	36,19	39,04	37,57	36,70	43,26
	ii-Kimya Sanayi …	15,74	20,79	21,20	17,37	15,82	13,39	12,37	14,56	20,77	16,62
HİNDİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**8,01**	**14,05**	**11,79**	**8,04**	**12,31**	**5,39**	**8,55**	**13,60**	**12,89**	**15,47**
	i-Gıda Mad.	6,49	12,57	10,20	6,44	10,67	3,70	7,38	12,34	11,45	14,07
	ii-Tarımsal Ham.	1,52	1,48	1,59	1,60	1,64	1,69	1,17	1,26	1,44	1,40
	2-MİNERAL MA.	**17,30**	**16,93**	**21,61**	**14,43**	**13,90**	**19,99**	**22,08**	**15,23**	**13,95**	**14,29**
	iii-Tuz; Kükürt; …	7,63	9,39	12,25	12,81	12,00	15,54	11,72	11,73	10,73	11,16
	ii-Mineral Yak. …	1,14	4,21	3,33	0,39	1,23	3,25	10,32	2,67	2,59	3,02
	3- SANAYİ	**74,69**	**69,02**	**66,60**	**77,53**	**73,79**	**74,62**	**69,37**	**71,17**	**73,16**	**70,24**
	ix- Makinalar …	17,42	20,08	17,54	17,10	21,67	22,54	20,36	23,85	22,90	22,53
	i-Adi Metaller …	6,79	7,02	13,41	8,08	11,81	12,57	11,06	8,05	11,68	12,81
PAKİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**5,96**	**4,17**	**3,97**	**6,18**	**9,01**	**7,75**	**8,63**	**10,13**	**8,10**	**5,22**
	i-Gıda Mad.	4,00	2,84	2,07	4,16	6,93	4,81	6,76	8,42	6,27	3,89
	ii-Tarımsal Ham.	1,96	1,33	1,91	2,02	2,08	2,94	1,87	1,71	1,82	1,33
	2-MİNERAL MA.	**5,60**	**1,12**	**1,02**	**1,67**	**2,41**	**3,89**	**1,79**	**2,15**	**2,28**	**2,63**
	iii-Tuz; Kükürt; …	0,42	0,28	0,35	0,78	1,05	1,25	1,06	1,04	1,05	1,35
	ii-Mineral Yak. …	5,18	0,84	0,66	0,89	1,36	2,64	0,73	1,11	1,22	1,28
	3- SANAYİ	**88,44**	**94,71**	**95,01**	**92,15**	**88,58**	**88,35**	**89,58**	**87,72**	**89,63**	**92,15**
	vi-Dokumaya Elv.	8,34	7,79	7,15	14,74	12,53	13,27	18,72	18,76	19,89	30,50
	ix-Makinalar …	32,91	37,95	31,42	30,55	31,59	33,11	27,32	21,44	19,24	24,29
İRAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**2,96**	**7,76**	**9,92**	**8,24**	**6,12**	**6,78**	**9,99**	**14,69**	**14,81**	**21,59**
	i-Gıda Mad.	2,24	6,33	7,65	5,79	4,42	4,40	7,10	11,88	11,59	18,93
	ii-Tarımsal Ham.	0,72	1,43	2,27	2,45	1,70	2,38	2,89	2,81	3,23	2,65
	2-MİNERAL MA.	**0,22**	**0,61**	**0,68**	**0,64**	**0,67**	**2,45**	**3,38**	**2,59**	**2,19**	**2,93**
	i-Madeni Cev. …	0,01	0,25	0,37	0,46	0,52	2,20	3,08	2,05	1,95	2,72
	ii-Mineral Yak. …	0,16	0,27	0,23	0,08	0,06	0,09	0,15	0,42	0,15	0,14
	3- SANAYİ	**96,82**	**91,63**	**89,40**	**91,12**	**93,21**	**90,77**	**86,63**	**82,72**	**82,99**	**75,48**
	ix- Makinalar …	6,03	12,75	16,92	15,84	12,41	22,07	17,30	16,30	25,02	21,05
	ii-Kimya San. …	3,64	9,85	8,85	7,91	6,37	9,62	11,76	14,15	15,14	15,43

Tablo 3, Türkiye'den ŞİÖ ülkelerine yapılan ihracatın temel alt sektörlere göre dağılımını göstermektedir. 2021 yılı itibariyle Çin'e yapılan ihracatta tarımsal ürünler içerisinde %7,40 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %23,85 ile *madeni cevherler, kırıntıları ve külleri*, sanayi içinde %11,78 ile *adi metaller ve adi metallerden eşyalar* öne çıkmaktadır. Rusya'ya yapılan ihracatta tarımsal ürünler içerisinde %27,1 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %2,10 ile *mineral yakıtlar, mineral yağlar vd.*, sanayi içinde %18,88 ile *makinalar ve mekanik cihazlar vd.* ilk sırada yer almaktadır. Kazakistan'a yapılan ihracatta tarımsal ürünler içerisinde

%2,60 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %0,61 ile *mineral yakıtlar, mineral yağlar vd.*, sanayi içinde %34,64 ile *dokumaya elverişli maddeler vd.* öne çıkmaktadır. Kırgızistan'a yapılan ihracatta tarımsal ürünler içerisinde %1,73 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %0,52 ile *mineral yakıtlar, mineral yağlar vd.*, sanayi içinde %33,44 ile *dokumaya elverişli maddeler vd.* öne çıkmaktadır. Tacikistan'a yapılan ihracatta tarımsal ürünler içerisinde %3,56 ile *tarımsal hammaddeler*, mineral maddeler içinde %0,98 ile *mineral yakıtlar, mineral yağlar vd.*, sanayi içinde %19,03 ile *makinalar ve mekanik cihazlar vd.* öne çıkmaktadır. Özbekistan'a yapılan ihracatta tarımsal ürünler içerisinde %2,56 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %0,65 ile *mineral yakıtlar, mineral yağlar vd.*, sanayi içinde %43,26 ile *makinalar ve mekanik cihazlar vd.* öne çıkmaktadır. Hindistan'a yapılan ihracatta tarımsal ürünler içerisinde %14,07 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %11,16 ile *tuz; kükürt; toprak ve taş; sıva malz.*, sanayi içinde %22,53 ile *makinalar ve mekanik cihazlar vd.* öne çıkmaktadır. Pakistan'a yapılan ihracatta tarımsal ürünler içerisinde %3,89 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %2,63 ile *tuz; kükürt; toprak ve taş; sıva malz.*, sanayi içinde %30,50 ile *dokumaya elverişli maddeler vd.* ilk sırada yer almaktadır. İran'a yapılan ihracatta tarımsal ürünler içerisinde %18,93 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %2,72 ile *madeni cevherler, kırıntıları ve külleri*, sanayi içinde %21,05 ile *makinalar ve mekanik cihazlar vd.* öne çıkmaktadır.

Tablo 4, Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerinden ithalatının ülke bazlı yoğunlaşma katsayılarını göstermektedir. Tablodan, Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerinden ithalatında 2021 yılı GH İndeks değerlerine göre ürün çeşitliliğinde birinci sırada Hindistan (32,77), ikinci sırada Çin (38,94), üçüncü sırada İran (42,40), dördüncü sırada Kırgızistan (51,45), beşinci sırada Rusya (53,80), altıncı sırada Kazakistan (59,03), yedinci sırada Özbekistan (66,82), sekizinci sırada Tacikistan (69,67) ve dokuzuncu sırada Pakistan'ın (70,60) yer aldığı anlaşılmaktadır. 2012-2021 döneminde Pakistan'dan yapılan ithalatta ürün çeşitliliğinin giderek azaldığı; İran, Özbekistan, Rusya, Tacikistan ve Hindistan yapılan ithalatta ürün çeşitliliğinin artış gösterdiği; Çin, Kazakistan ve Kırgızistan'dan yapılan ithalatta ürün çeşitliliğinin önemli bir değişiklik göstermediği anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Türkiye'nin ŞİÖ Ülkelerinden İthalatının Ülke Bazlı Yoğunlaşma Katsayıları

Ülkeler	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Çin	38,27	39,31	36,95	37,68	42,37	39,02	37,67	37,46	41,73	38,94
Rusya	72,37	70,92	66,43	65,32	58,40	61,58	62,64	65,21	50,67	53,80
Kazakistan	59,50	65,22	58,88	71,40	73,23	75,77	66,50	60,81	60,35	59,03
Kırgızistan	52,83	66,51	59,33	53,38	70,51	70,56	48,12	57,04	46,85	51,45
Tacikistan	84,29	77,52	74,35	81,67	80,54	68,03	78,16	67,42	68,25	69,67
Özbekistan	81,03	76,31	79,55	87,00	66,39	67,25	67,59	70,86	68,08	66,82
Hindistan	46,04	47,83	42,38	37,96	39,72	38,46	42,01	37,50	31,31	32,77
Pakistan	55,44	56,36	59,80	58,90	61,34	71,76	68,01	68,27	74,00	70,60
İran	89,57	86,72	83,85	80,93	76,79	81,84	82,69	61,20	37,26	42,40

Tablo 5, 2012-2021 döneminde Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerinden yaptığı ithalatının temel sektöre göre dağılımını göstermektedir. Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerinden yaptığı ithalatta sanayi sektörü, Rusya dışında tüm ülkelerde ilk sırada yer almaktadır. 2021 yılı verilerine göre Çin, Tacikistan, Özbekistan, İran ve Pakistan'dan yapılan ithalatta sanayi sektörünün payı %90'ın üzerindeyken Kazakistan'ın %77, Hindistan'ın %76, Kırgızistan'ın %62, Rusya'nın %35'tir. Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalatta sanayi sektörünün payı istikrarlı bir şekilde artarken mineral maddeler sektörünün payı azalmıştır. Ayrıca Kazakistan, Kırgızistan, Hindistan'dan yapılan ithalatta sanayi sektörünün payı artış göstermektedir. Ancak Türkiye'nin İran'dan

yaptığı ithalatta sanayi sektörünün payı incelenen dönemde istikrarlı ve ciddi bir şekilde artış göstermiş olup 2012 yılında %10,16'dan 2021 yılında %90,54'e çıkmıştır.

Tablo 5: Türkiye'nin ŞİÖ Ülkelerinden İthalatının Sektörlere Göre Dağılımı (%)

	Sektörler	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ÇİN	Tarımsal Ürün.	0,74	0,71	0,74	0,74	0,52	0,71	1,14	2,02	1,91	1,12
	Mineral Madd.	0,25	0,22	0,24	0,31	0,28	0,61	1,01	0,68	0,32	0,40
	Sanayi	99,02	99,07	99,02	98,95	99,21	98,68	97,85	97,30	97,77	98,48
	Toplam	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**
RUSYA	Tarımsal Ürün.	7,66	7,15	11,48	10,46	12,26	9,44	9,48	11,31	17,76	14,94
	Mineral Madd.	71,79	70,19	65,73	64,08	56,69	59,51	60,12	63,47	47,44	50,30
	Sanayi	20,55	22,66	22,79	25,46	31,05	31,05	30,41	25,22	34,80	34,76
	Toplam	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**
KAZAKİSTAN	Tarımsal Ürün.	13,10	3,82	7,83	1,47	3,03	5,44	9,58	6,76	4,03	4,87
	Mineral Madd.	27,41	28,99	36,77	20,76	18,56	14,31	17,51	14,18	15,95	17,97
	Sanayi	59,49	67,19	55,40	77,77	78,41	80,25	72,91	79,06	80,02	77,17
	Toplam	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**
KIRGİZİSTAN	Tarımsal Ürün.	50,16	68,12	54,89	33,63	15,56	13,86	34,01	51,79	26,09	33,79
	Mineral Madd.	0,00	1,25	0,16	0,00	0,08	1,26	17,77	7,93	6,47	4,38
	Sanayi	49,84	30,63	44,95	66,36	84,36	84,87	48,22	40,28	67,44	61,83
	Toplam	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**
TACİKİSTAN	Tarımsal Ürün.	0,01	0,29	2,60	0,13	0,14	4,37	0,18	2,02	1,73	1,71
	Mineral Madd.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02
	Sanayi	99,99	99,71	97,40	99,87	99,86	95,63	99,82	97,98	98,27	98,27
	Toplam	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**
ÖZBEKİSTAN	Tarımsal Ürün.	3,24	3,98	4,20	4,43	6,30	6,90	2,81	5,30	3,74	1,99
	Mineral Madd.	6,58	8,49	2,82	0,75	0,14	0,46	0,24	0,03	0,01	0,64
	Sanayi	90,19	87,53	92,98	94,82	93,56	92,64	96,96	94,67	96,25	97,37
	Toplam	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**
HİNDİSTAN	Tarımsal Ürün.	3,04	4,19	5,94	4,05	3,05	3,32	2,51	2,89	3,63	2,02
	Mineral Madd.	42,65	44,91	38,07	31,92	34,18	32,22	38,20	30,76	20,48	22,28
	Sanayi	54,32	50,89	55,99	64,04	62,77	64,46	59,29	66,35	75,89	75,70
	Toplam	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**
PAKİSTAN	Tarımsal Ürün.	8,20	13,13	15,08	11,11	4,34	7,34	9,22	9,54	6,48	5,84
	Mineral Madd.	1,67	0,54	0,69	0,81	0,93	0,85	0,49	0,52	1,33	2,28
	Sanayi	90,13	86,33	84,24	88,08	94,73	91,82	90,29	89,94	92,19	91,88
	Toplam	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**
İRAN	Tarımsal Ürün.	0,35	0,90	1,22	0,84	1,04	1,02	0,52	2,96	13,44	6,94
	Mineral Madd.	89,49	86,58	83,67	80,53	76,11	81,56	82,45	59,39	4,84	2,51
	Sanayi	10,16	12,52	15,12	18,63	22,85	17,42	17,03	37,65	81,73	90,54
	Toplam	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**

Tablo 6: Türkiye'nin ŞİÖ Ülkelerine İthalatının Temel Alt Sektörlere Göre Dağılımı (%), (2021)

	SEKTÖRLER	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ÇİN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**0,74**	**0,71**	**0,74**	**0,74**	**0,52**	**0,71**	**1,14**	**2,02**	**1,91**	**1,12**
	i-Gıda Mad.	0,64	0,59	0,60	0,64	0,44	0,00	1,06	1,71	1,66	0,86
	ii-Tarımsal Ham.	0,09	0,12	0,15	0,10	0,08	0,00	0,08	0,31	0,25	0,26
	2-MİNERAL MA.	**0,25**	**0,22**	**0,24**	**0,31**	**0,28**	**0,00**	**1,01**	**0,68**	**0,32**	**0,40**
	ii-Mineral Yak. …	0,01	0,03	0,06	0,16	0,12	0,00	0,60	0,35	0,11	0,23
	iii-Tuz; Kükürt; …	0,19	0,14	0,14	0,11	0,12	0,00	0,34	0,26	0,15	0,12
	3- SANAYİ	**99,02**	**99,07**	**99,02**	**98,95**	**99,21**	**0,00**	**97,85**	**97,30**	**97,77**	**98,48**
	ix-Makinalar …	49,95	52,09	47,83	49,00	56,25	0,00	49,23	48,12	56,59	51,57
	ii-Kimya San. …	5,71	5,22	6,74	6,35	5,73	0,00	9,79	10,82	9,69	13,74
RUSYA	**1-TARIMSAL ÜR.**	**7,66**	**7,15**	**11,48**	**10,46**	**12,26**	**9,44**	**9,48**	**11,31**	**17,76**	**14,94**
	i-Gıda Mad.	7,65	7,14	11,46	10,41	12,19	9,37	9,42	11,26	17,67	14,85
	ii-Tarımsal Ham.	0,01	0,02	0,02	0,05	0,08	0,08	0,05	0,05	0,08	0,08
	2-MİNERAL MA.	**71,79**	**70,19**	**65,73**	**64,08**	**56,69**	**59,51**	**60,12**	**63,47**	**47,44**	**50,30**
	i-Madeni Cev.	0,38	0,44	0,73	0,66	0,95	0,84	0,63	0,40	0,80	0,89
	ii-Mineral Yak. …	71,41	69,75	65,00	63,43	55,73	58,67	59,44	63,07	46,60	49,35
	3- SANAYİ	**20,55**	**22,66**	**22,79**	**25,46**	**31,05**	**31,05**	**30,41**	**25,22**	**34,80**	**34,76**
	i-Adi Metaller …	15,27	16,38	16,59	18,96	22,76	24,03	24,58	20,28	24,94	26,70
	ii-Kimya San. …	3,03	3,71	3,37	2,94	3,99	3,12	3,22	2,86	3,14	2,88
KAZAKİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**13,10**	**3,82**	**7,83**	**1,47**	**3,03**	**5,44**	**9,58**	**6,76**	**4,03**	**4,87**
	i-Gıda Mad.	12,85	3,56	7,57	1,27	2,91	5,35	9,49	6,65	3,94	4,69
	ii-Tarımsal Ham.	0,25	0,27	0,26	0,20	0,12	0,09	0,09	0,11	0,09	0,18
	2-MİNERAL MA.	**27,41**	**28,99**	**36,77**	**20,76**	**18,56**	**14,31**	**17,51**	**14,18**	**15,95**	**17,97**
	ii-Mineral Yak. …	27,28	28,93	36,58	20,38	18,45	13,82	16,76	13,72	15,87	17,60
	iii-Tuz; Kükürt;…	0,13	0,05	0,19	0,37	0,11	0,48	0,74	0,45	0,06	0,35
	3- SANAYİ	**59,49**	**67,19**	**55,40**	**77,77**	**78,41**	**80,25**	**72,91**	**79,06**	**80,02**	**77,17**
	i-Adi Metaller …	57,73	65,93	52,96	75,34	76,24	78,75	71,89	73,02	74,03	72,91
	vi-Dokumaya Elv.	0,04	0,06	0,11	0,72	0,77	0,43	0,24	0,70	1,61	2,48
KIRGİZİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**50,16**	**68,10**	**54,89**	**33,63**	**15,56**	**13,86**	**34,01**	**51,78**	**26,09**	**33,77**
	i-Gıda Mad.	46,74	64,00	50,66	30,66	14,20	12,51	29,31	49,32	24,29	30,63
	ii-Tarımsal Ham.	3,42	4,11	4,22	2,97	1,36	1,35	4,69	2,46	1,80	3,13
	2-MİNERAL MA.	**0,00**	**1,25**	**0,16**	**0,00**	**0,08**	**1,26**	**17,77**	**7,93**	**6,47**	**4,38**
	i-Madeni Cev. …	0,00	1,25	0,16	0,00	0,08	1,26	17,77	7,93	6,46	4,38
	iii-Tuz; Kükürt; …	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00
	3- SANAYİ	**49,84**	**30,64**	**44,95**	**66,36**	**84,36**	**84,87**	**48,22**	**40,29**	**67,45**	**61,85**
	vi-Dokumaya Elv.	13,33	7,95	7,14	9,30	9,51	9,49	32,20	27,41	27,61	38,75
	i-Adi Metaller …	23,79	19,66	34,21	15,27	5,33	6,33	5,78	3,40	2,49	13,51
TACİKİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**0,01**	**0,29**	**2,60**	**0,13**	**0,14**	**4,37**	**0,18**	**2,02**	**1,73**	**1,71**
	i-Gıda Mad.	0,00	0,25	2,59	0,05	0,06	4,36	0,17	2,01	1,71	1,60
	ii-Tarımsal Ham.	0,01	0,05	0,01	0,08	0,08	0,00	0,00	0,01	0,01	0,10
	2-MİNERAL MA	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,02**
	i-Madeni Cev. …	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02
	-*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	3- SANAYİ	**99,99**	**99,71**	**97,40**	**99,87**	**99,86**	**95,63**	**99,82**	**97,98**	**98,27**	**98,27**
	vi-Dokumaya Elv.	14,59	25,08	26,66	18,63	17,94	33,20	22,42	41,41	57,82	60,14
	i-Adi Metaller …	83,22	73,49	69,37	79,51	78,95	60,00	74,99	53,12	36,09	35,50

*Tacikistan'dan yapılan mineral madde ithalatında sadece madeni cev. ürün grubu yer aldığı için ikinci satır boş bırakılmıştır.

Tablo 6 (Devamı): Türkiye'nin ŞİÖ Ülkelerine İthalatının Temel Alt Sektörlere Göre Dağılımı (%), (2021)

	SEKTÖRLER	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ÖZBEKİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**3,24**	**3,98**	**4,20**	**4,43**	**6,30**	**6,90**	**2,81**	**5,30**	**3,74**	**1,99**
	i-Gıda Mad.	3,06	3,83	4,06	4,38	6,24	6,79	2,66	5,20	3,67	1,90
	ii-Tarımsal Ham.	0,17	0,15	0,14	0,06	0,05	0,12	0,15	0,10	0,07	0,08
	2-MİNERAL MA.	**6,58**	**8,49**	**2,82**	**0,75**	**0,14**	**0,46**	**0,24**	**0,03**	**0,01**	**0,64**
	ii-Mineral Yak. …	6,58	8,48	2,82	0,73	0,13	0,45	0,16	0,02	0,00	0,40
	iii-Tuz; Kükürt; …	0,00	0,02	0,00	0,01	0,01	0,01	0,08	0,01	0,01	0,20
	3- SANAYİ	**90,19**	**87,53**	**92,98**	**94,82**	**93,56**	**92,64**	**96,96**	**94,67**	**96,25**	**97,37**
	i-Adi Metaller …	80,42	75,10	78,68	86,70	63,11	64,25	64,03	67,86	62,85	61,20
	vi-Dokumaya Elv.	7,25	10,43	11,22	5,91	11,53	14,64	16,29	19,08	25,26	27,98
HİNDİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**3,04**	**4,19**	**5,94**	**4,05**	**3,05**	**3,32**	**2,51**	**2,89**	**3,63**	**2,02**
	i-Gıda Mad.	2,55	3,59	5,30	3,06	2,22	2,03	1,68	2,23	2,89	1,63
	ii-Tarımsal Ham.	0,48	0,60	0,65	0,98	0,83	1,30	0,83	0,66	0,74	0,39
	2-MİNERAL MA.	**42,65**	**44,91**	**38,07**	**31,92**	**34,18**	**32,22**	**38,20**	**30,76**	**20,48**	**22,28**
	ii-Mineral Yak. …	42,55	44,84	38,00	31,81	34,12	32,13	38,10	29,72	20,39	22,21
	iii-Tuz; Kükürt; …	0,09	0,08	0,06	0,09	0,06	0,09	0,09	0,06	0,07	0,06
	3- SANAYİ	**54,32**	**50,89**	**55,99**	**64,04**	**62,77**	**64,46**	**59,29**	**66,35**	**75,89**	**75,70**
	i-Adi Metaller …	5,35	5,05	5,15	6,96	6,45	7,35	11,57	4,50	4,75	25,29
	ii-Kimya San. …	11,32	9,98	9,94	11,19	10,91	10,60	9,55	12,75	20,22	13,37
PAKİSTAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**8,20**	**13,13**	**15,08**	**11,11**	**4,34**	**7,34**	**9,22**	**9,54**	**6,48**	**5,84**
	i-Gıda Mad.	7,92	12,72	14,71	10,90	4,24	6,88	8,54	8,71	5,69	4,60
	ii-Tarımsal Ham.	0,27	0,41	0,37	0,21	0,10	0,45	0,68	0,83	0,80	1,23
	2-MİNERAL MA.	**1,67**	**0,54**	**0,69**	**0,81**	**0,93**	**0,85**	**0,49**	**0,52**	**1,33**	**2,28**
	iii-Tuz; Kükürt; …	0,21	0,54	0,69	0,80	0,87	0,85	0,49	0,52	1,30	2,25
	ii-Mineral Yak. …	1,46	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02
	3- SANAYİ	**90,13**	**86,33**	**84,24**	**88,08**	**94,73**	**91,82**	**90,29**	**89,94**	**92,19**	**91,88**
	vi-Dokumaya Elv.	52,81	55,89	61,91	63,40	66,62	77,00	71,80	73,57	78,36	74,57
	iii-Plastikler …	20,17	18,85	10,60	9,77	8,55	5,34	7,66	8,02	2,51	5,01
İRAN	**1-TARIMSAL ÜR.**	**0,35**	**0,90**	**1,22**	**0,84**	**1,04**	**1,02**	**0,52**	**2,96**	**13,44**	**6,94**
	i-Gıda Mad.	0,25	0,71	1,07	0,70	0,95	0,95	0,49	2,61	11,54	5,50
	ii-Tarımsal Ham.	0,10	0,19	0,14	0,14	0,09	0,07	0,03	0,35	1,89	1,45
	2-MİNERAL MA.	**89,49**	**86,58**	**83,67**	**80,53**	**76,11**	**81,56**	**82,45**	**59,39**	**4,84**	**2,51**
	ii-Mineral Yak. …	89,41	86,51	83,56	80,39	75,97	81,44	82,33	59,09	4,42	2,24
	iii-Tuz; Kükürt; …	0,05	0,05	0,05	0,13	0,13	0,11	0,12	0,21	0,40	0,20
	3- SANAYİ	**10,16**	**12,52**	**15,12**	**18,63**	**22,85**	**17,42**	**17,03**	**37,65**	**81,73**	**90,54**
	i-Adi Metaller …	3,97	3,95	5,08	6,11	9,77	6,54	6,82	21,56	38,58	48,19
	iii- Plastikler …	3,96	5,08	5,20	7,69	8,73	6,63	6,33	6,39	20,70	27,73

Tablo 6, Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerinden yaptığı ithalatın temel alt sektörlere göre dağılımını göstermektedir. 2021 yılı itibariyle Çin'den yapılan ithalatta tarımsal ürünler içerisinde %0,86 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %0,23 ile *mineral yakıtlar, mineral yağlar vd.*, sanayi içinde %51,57 ile *makinalar ve mekanik cihazlar vd.* öne çıkmaktadır. Rusya'dan yapılan ithalatta tarımsal ürünler içerisinde %14,85 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %49,35 ile *mineral yakıtlar, mineral yağlar vd.*, sanayi içinde %26,70 ile *adi metaller ve adi metallerden eşya* ilk sırada yer almaktadır. Kazakistan'dan yapılan ithalatta tarımsal ürünler içerisinde %4,69 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %17,60 ile *mineral yakıtlar, mineral yağlar vd.*, sanayi içinde %72,91 ile *adi metaller ve adi metallerden eşya* öne çıkmaktadır. Kırgızistan'dan yapılan ithalatta tarımsal ürünler içerisinde %30,63ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %4,38 ile *madeni cevherler, kırıntıları ve külleri*, sanayi içinde %38,75 ile *dokumaya elverişli maddeler vd.* önde gelmektedir. Tacikistan'a yapılan ithalatta tarımsal ürünler içerisinde %1,60 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %0,02

ile *madeni cevherler, kırıntıları ve külleri*, sanayi içinde %60,14 ile *dokumaya elverişli maddeler vd.* öne çıkmaktadır. Özbekistan'dan yapılan ithalatta tarımsal ürünler içerisinde %1,90 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %0,40 ile *mineral yakıtlar, mineral yağlar vd.*, sanayi içinde %61,20 ile *adi metaller ve adi metallerden eşya* ilk sırada yer almaktadır. Hindistan'dan yapılan ithalatta tarımsal ürünler içerisinde %1,63 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %22,21 ile *mineral yakıtlar, mineral yağlar vd.*, sanayi içinde %25,29 ile *adi metaller ve adi metallerden eşyalar* öne çıkmaktadır. Pakistan'dan yapılan ithalatta tarımsal ürünler içerisinde %4,60 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %2,25 ile *tuz; kükürt; toprak ve taş; sıva malz.*, sanayi içinde %74,57 ile *dokumaya elverişli maddeler vd.* önde gelmektedir. İran'dan yapılan ithalatta tarımsal ürünler içerisinde %5,50 ile *gıda maddeleri*, mineral maddeler içinde %2,24 ile *mineral yakıtlar, mineral yağlar vd.*, sanayi içinde %48,19 ile *adi metaller ve adi metallerden eşyalar* ilk sırada yer almaktadır.

5. Sonuç

Hızlanan küreselleşme ve ticari entegrasyonlar nedeniyle küresel piyasalarda rekabet giderek artmaktadır. Küresel ekonomik sistem içerisinde ekonomik gücünü arttırmak ve rekabetçi olmak isteyen ülkeler dış ticarette ürün ve pazar (ülke/ülke grupları) bazında çeşitlenmeye yönelmektedirler. Dış ticarette istikrarı yakalamak ve sürdürebilirliği sağlamak açısından ihracat ve ithalatta, ürün ve pazar çeşitliliği büyük önem arz etmektedir.

2012-2021 dönemini kapsayan bu çalışmada GH İndeksi kullanılarak Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerine dış ticarette yoğunlaşma dereceleri hesaplanmıştır. Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerine ihracatında hesaplanan ülke bazlı yoğunlaşma katsayısı değerleri 2012-2021 yılları arasında İran ve Çin için ciddi olarak azalış göstermekte (başka bir ifadeyle ürün çeşitliliği artmakta), Rusya, Tacikistan ve Hindistan için katsayı değerleri küçük artış ve azalışlar göstermekle birlikte dönemin sonunda azalmaktadır. Ancak Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan için hesaplanan yoğunlaşma katsayı değerleri artış göstermektedir (başka bir ifadeyle ürün çeşitliliği azalmaktadır). Hesaplanan indeks değerleri 2012-2021 döneminde İran ve Çin'in ihracatta ürün çeşitlendirmesini çok iyi gerçekleştirdiğini; Rusya, Tacikistan ve Hindistan'ın ihracatta ürün çeşitliliğinin dönemin sonunda artmakla birlikte çok değişmediğini ve Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan'a yapılan ihracatta ürün çeşitliliğini başaramadığını göstermektedir. Türkiye'nin İran, Hindistan, Özbekistan, Tacikistan ve Rusya'dan yaptığı ithalatta ürün çeşitliliğini arttırmakta oldukça başarılı olduğunu; Çin, Kazakistan, Kırgızistan'dan yapılan ithalatta indeks değerlerinin küçük artış ve azalışlar göstermekle birlikte ürün çeşitliliğinde istikrarlı olmasına karşın Pakistan'dan yapılan ithalatta ürün çeşitliliğinin giderek ciddi olarak azaldığını göstermektedir.

2021 yılı verilerine göre Çin, Rusya ve İran dışında kalan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Hindistan ve Pakistan ülkelerine yapılan ihracatta sanayi sektörünün payı ise %90'ın üzerindedir. Türkiye'den ŞİÖ ülkelerine yapılan ihracatta makinalar ve mekanik cihazlar sektörü öne çıkmaktadır. Türkiye, sanayi sektörü ihracatında Rusya ve özellikle İran pazarındaki rekabet üstünlüğünü kaybediyor görünmektedir. ABD'nin, Rusya ve İran'a karşı uyguladığı yaptırımlar karşısında Türkiye'nin ABD, Rusya ve İran arasında dengeli bir politik yaklaşım içinde olmasının Türkiye'nin lehine olacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerinden yaptığı ithalatta ise Rusya dışındaki ŞİÖ ülkelerinde sanayi sektörünün payı ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'nin Çin, Tacikistan, Özbekistan, İran ve Pakistan'dan yaptığı ithalatta sanayi sektörünün payı %90'ın üzerindedir. Rusya'dan yapılan ithalatta mineral maddeler sektörünün payı azalmasına rağmen ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca Kazakistan,

Kırgızistan, Hindistan'dan yapılan ithalatta sanayi sektörünün payı artış gösterirken Türkiye'nin İran'dan yaptığı ithalatta sanayi sektörünün payı yaklaşık %91'dir. Türkiye'nin ŞİÖ ülkelerinden yaptığı ithalata ise adi metaller ve adi metallerden eşyalar sektörü öne çıkmaktadır. Türkiye'nin ithalat ve ihracat pazarlarını çeşitlendirilmesi dış şokları önleme, risk ve istikrarsızlığın engellenmesi ve ekonomik büyümede istikrarın sağlanması bakımından büyük önem arz etmektedir.

Trade Map 2021 yılı verilerine göre Türkiye toplam ihracatının %47,96'sını AB-28'e yaparken ithalatının %33,55'ini ise AB-28'den yapmaktadır. Türkiye'nin ŞİÖ ülkeleri ile dış ticaretinde ürün çeşitlenmesi açısından olumlu işaretler olmasına rağmen, ihracat ve ithalat yapılan ülkelerin toplam dış ticaretteki payları incelendiğinde, ŞİÖ ülkelerinden en büyük orana sahip üç ülkenin [Rusya (10.)-Çin (17.)-İran (21.); ithalatında Çin (1.), Rusya (2.) ve Hindistan (7.)] Türkiye'nin toplam ihracatından %5,42, ithalatından %25,47 pay aldığı görülmektedir. Bu bulgu, Türkiye'nin ithalatında önemli bir yere sahip olan AB-28 pazarına karşı ŞİÖ'nün, iyi bir alternatif ve güçlü bir rakip olarak küresel piyasalarda var olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca Çin'in Türkiye'nin ihracatında ve özellikle de ithalatında büyük öneme sahip olması nedeniyle ticari ilişkilerde çatışmadan uzak, uzlaşmacı bir yaklaşım içinde olmanın daha doğru olacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyeliği ülkenin lehine sonuçlanabilir.

Kaynakça

Abdullah, E. (2019), Küresel Sistemde Çok Kutupluluk ve Şangay İşbirliği Örgütü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alberto, G. (2012), "The legitimacy of the Shanghai Cooperation Organization", https://www.academia.edu/4395552/The_legitimacy_of_the_Shanghai_Cooperation_Organization, (Erişim: 06.12.2022).

Al-Qahtani, M. (2006), "The Shanghai Cooperation Organization and Law of International Organizations", Chinese Journal of International Law, Vol. 5, No.1: 129–147.

Aydın, A. (2016), "Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, C. 6, S. 13: 1-11.

Aydıner, M. (2018), "Export Diversifıcation And Extensive Margin-Intensive Margin / İhracatta Çeşitlendirme ve Yaygın Ticaret–Yoğun Ticaret", Current Debates in Economics, Vol. 18, (Ed. A. Cebeci, E. Torres, H. G. Beken), IJOPEC Publication No: 2018/09: Londra: 91-100.

Aydoğan, S. (2021), "Rusya ve Çin'i Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Oluşumuna Götüren Sebepleri", Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 22, S. 3: 135-149.

Ayrancı, E. (2009), "Türkiye'nin Ekonomik Açıdan Küreselleşmesinin Yoğunlaşma Vasıtasıyla Ölçülmesi ve Konu Hakkında Bir Araştırma", Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu Dergisi, C. 16: 50-64.

Azgün, S.; Takım, A. (2015), "Türkiye'nin Dış Ticaretinde Mal ve Ülke Yoğunlaşması", https://ulk.ist/media/kitap/II-UKODTLK/turkiyenin-dis-ticaretinde-mal-ve-ulke-yogunlasmasi.pdf, (Erişim: 26.12.2022).

Bashimov, G. (2020), "İhracatta Ürün Çeşitlendirme ve Yoğunlaşma Analizi: Baltık Ülkeleri Örneği", Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 10, S. 21: 45-53.

Bashimov, G. (2017), "Dış Ticarette Ürün Bakımından Yoğunlaşma: Orta Asya Ülkeleri Örneği". Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 12: 37-50.

Boğa, Y. (2021), "TRADEATLAS: Hedef Pazar Tespiti ve TRADE MAP Kullanım Kılavuzu", https://www.tradeatlas.com/tr/download/hedef-pazar-tespiti-ve-trademap-kullan%C4%B1m-kilavuzu, (Erişim: 08.12.2022).

Contessi, N. P. (2016), "Central Asia in Asia: Charting Growing Trans-Regional Linkages", Journal of Eurasian Studies, Vol. 7, No. 1: 3-13.

Çimen, Z. (2022), "Türkiye ve BRICS Ülkeleri Üzerine Sektörel Bir Yoğunlaşma ve İhracat Benzerliği Analizi", Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Şahin, S.; Çukuryurt, Y. (2022), "İhracatta Ürün Çeşitlendirme ve Yoğunlaşma Analizi: Rusya Örneği (2001-2020)", Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 11, S. 1: 26-51.

Demir, M. (2021), "Avrasya'nın Kalbi Orta Asya: Jeopolitika ve Bölge Sorunları Üzerine Bir Bakış", https://www.stratejikortak.com/2021/06/avrasyanin-kalbi-orta-asya-jeopolitika-ve-bolge-sorunlari-uzerine-bir-bakis.html, (Erişim: 06.12.2022).

Eren, E. (2017), "Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi", Strategic Public Management Journal, Vol. 3, No. 5: 77-94.

Ergün, N. (1991), "Mal ve Ülke Çeşitliliği Açısından İhracattaki Yapısal Değişim", DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: DPT:2282 - IPGM:430, Ankara.

Erkan, B.; Sunay, Z. F. (2016), "Türkiye'nin İhracatının Yoğunlaşma Perspektifinde Analizi", İnsan ve Toplum,Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 7: 1823-1842.

Frost, A. (2009). "The Collective Security Treaty Organization the Shanghai Cooperation Organization and Russia's Strategic Goals in Central Asia", China & Eurasia Forum Quarterly, Vol. 7, No. 3: 83-102.

Hepaktan, C. (2017), "Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Ve Türkiye'nin ŞİÖ İle Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Analizi", Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 15, S. 4: 395-410.

Hirschman, A. D. (1945), "National Power and Structure of Foreign Trade", https://dspace.gipe.ac.in/xmlui/bitstream/handle/10973/29303/GIPE-026809.pdf?sequence=2&isAllowed=y, (Erişim: 25.06.2022).

INSAMER, https://www.insamer.com/tr/sanghay-isbirligi-orgutu.html, (Erişim: 07.12.2022).

Işık, N. (2016), "Türkiye ile Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli İle Tahmini", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, C. 17: 151-174.

İstikbal, D. (2022), "Küresel Yönetişim ve Şanghay İşbirliği Örgütü", https://kriterdergi.com/dosya-kuresel-ekonomideki-donusum/kuresel-yonetisim-ve-sanghay-isbirligi-orgutu, (Erişim: 07.12.2022).

Kaya, M.; Aydemir, C. (2011), "Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi", Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1: 14-36.

Kösekahyaoğlu, L (2007), "Türkiye Dış Ticaretinde Ürün ve Ülke Bazında Yoğunlaşma: 1980–2005 Dönemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 36: 15-34.

Joobani, H. A. (2013), "The Shanghai Cooperation Organization in Light of Organization Theory", https://www.e-ir.info/pdf/33718, (Erişim: 06.12.2022).

Mere, M.; Göksu, S. (2022), "Türkiye Açısından Şanghay İşbirliği Örgütü Avrupa Birliğinin Alternatifi Olabilir Mi? Panel Çekim Modeli Yaklaşımı ile Analizi", Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, C.5, S. 1: 89-103.

Örmeci, O.; Kısacık, S. (2021), "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Enerji Güvenliği Politikaları Çerçevesinde Çin-Rusya İlişkilerini Anlamak", İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, C. 2, S. 1: 1-24.

Öz, E.; Erasa, İ. (2013), "Avrupa Birliği'ne Alternatif Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkisi", Gümrük & Ticaret Dergisi, S. 1: 35-48.

Özalp, M. (2019), "Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Olası Üyeliğinin Avrasya Politikasına Etkileri", MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 8, S. 4: 3439-3469.

Özkardeş, L. (2016), "2008 Krizinin Türkiye'nin İhracat Ürünleri ve Pazar Konfigürasyonuna Etkisi", Gümrük ve Ticaret Dergisi, S. 8: 30-37.

Reddy, S. (2018), "The Growing BRICS Economies: An INET Series", https://www.ineteconomics.org/perspectives/blog/the-growing-brics-economies-an-inet-series, (Erişim: 05.12.2022).

Saraçoğlu, D. Ş. (2017), "Çin Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Arasında Dış Ticaretin Gelişimi ve Türkiye'de İmalat Sanayinde Sektörel İstihdama Etkisi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 72, S. 1: 151-182.

Sarıçoban, K.; Kösekahyaoğlu, L. (2017), "Ticaret Sonrası Verilerle Rekabet Gücünün Ölçülmesinde Kullanılan İndeksler Üzerine Bir Literatür Taraması", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 5, S. 47: 424-444.

Seymen, D.; Bilici, Ö.; Şanlısoy, S. (2009), "Türk Dış Ticaretinin Yönü Dış Ticaret Politikası Perspektifinden Bir Değerlendirme", https://silo.tips/download/trk-d-ticareti-nin-yn-d-ticaret-politikas-perspektifinden-bir-deerlendirme, (Erişim: 26.02.2023).

Soyyiğit, S.; Doğan, S. (2019), "Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleri ile Dış Ticaretinin Yapısal Analizi: Artan Rekabet Mi Yoksa Yoğunlaşma Mı?", Journal of Management and Economics Research, C. 17, S. 3: 164-180.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Şanhay İşbirliği Teşkilatı (ŞİÖ)", https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa, (Erişim: 08.12.2022).

Togan, S. (1994), Foreign Trade Regime and Trade Liberalization in Turkey During the 1980s, Aldershot, Brookfield: Avebury.

Trade Map, https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1, (Erişim: 17.11.2022).

Tunalı, D.; Aytekin, A., (2017), "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Kümeleme Analizi İncelemesi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 12, S. 3: 103-114.

Yavuz Çil, N. (2000), "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Mallar ve Ülkeler Açısından Konsantrasyon Analizi (1975-1998)", Çimento İşveren Dergisi, C. 14, S. 5: 3-12.

Yıldız, R.; Delice, G. (2001), "1990 Sonrasında Türkiye İhracatındaki Yapısal Değişimler Üzerine Gözlemler", Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 2: 101-127.

Extended Summary

Country Based Concentration (Diversification) Analysis in Turkey's Foreign Trade: Shanghai Cooperation Organization

In an environment of increasing global competition, Turkey has turned to diversity in the countries with which it has commercial relations and became a dialogue partner of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) in 2012. Russia and China played an active role in the establishment of the "Shanghai Five" in 1996, with Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan coming together to ensure peace and security and encourage cooperation in the Eurasian region, which is rich in energy resources (Örmeci and Kısacık, 2021:5). This quintet is basically a formation that develops relations between China and Russia, and reveals a new global outlook based on Decontamination and cooperation, enhancing security in the region and based on mutual trust (Al-Qahtani, 2006: 129). The Five is an intergovernmental organization located in Eurasia, and its main purpose is to resolve border disputes between the former states of Russia and China (Alberto, 2012: 2). With the participation of Uzbekistan in 2001, the five members, which had 6 members, turned into the SCO. While Russia wants dominance in Eurasia after the collapse of the USSR, China, which wants to compete with the only global power, the USA, with its fast-growing economy, wants to exist in the region rich in energy resources (Aydın, 2015: 1-2). With the numerical and geographical expansion of the SCO, it has increased its awareness in the global system (Aydoğan, 2021: 147). Mongolia was granted observer status in 2004, Iran, Pakistan, and India in 2005, and dialogue partner status to Belarus and Sri Lanka. Afghanistan and Turkey gained the status of observer countries and dialogue partners in 2012. With the status of observer and dialogue partner, the SCO moves away from the appearance of China-Russia cooperation against the USA and displays an appearance that spreads across the continent. The organization appears to be a reflection of China's economic growth today. Pakistan and India joined the organization in 2017, and Iran in 2021, which has geo-strategic, political and economic effects. Today, the organization has a large part of its lands in Eurasia with an area of approximately 36 million km and an economic size of 22.5 million dollars in the world economy with a population of 3.3 billion (Joobani, 2013: 1-2; INSAMER). The organization, whose reason for its emergence was to ensure peace and security in the region, also plays an important role in political, cultural, and economic cooperation. In this direction, the SCO, with its dialogue partner and observer countries, is growing.

The aim of the study is to measure product-based concentration (diversification) in Turkey's foreign trade based on SCO member Russia, China, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan, Pakistan, India and Iran. In the study, the Gini-Hirschman (GH) Index, which shows the intensity (diversity) of a country's trade with another country and country group, based on products and sectors, was used. The study covers the period of 2012-2021 and the data used were obtained from the Trade Map database of the International Trade Center. The findings of the study are quite successful in increasing the product diversity of Turkey in export, in Iran and China; It shows that it was not very successful in Russia, Tajikistan and India and failed in Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Pakistan. Turkey's imports from Iran, India, Uzbekistan, Tajikistan, and Russia have seriously increased the product variety; It shows that the product variety in imports from China, Kazakhstan and Kyrgyzstan has not changed and that the product variety in imports from Pakistan has decreased seriously.

According to the data of 2021, the share of the industrial sector in exports to Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan, India, and Pakistan other than China, Russia and Iran is over 90%. Machinery and mechanical devices sector stand out in exports from Turkey to SCO countries. Turkey seems to be losing its competitive advantage in the export of the industrial sector in Russia and especially in Iran. It is thought that Turkey's balanced political approach between the USA, Russia and Iran will be in favor of Turkey in the face of the sanctions imposed by the USA against Russia and Iran. In Turkey's imports from SCO countries, the share of the industrial sector is in the first place in SCO countries other than Russia. The share of the industrial sector in Turkey's imports from China, Tajikistan, Uzbekistan, Iran, and Pakistan is over 90%. Despite the decrease in the share of the mineral substances sector in imports from Russia, it ranks first. In addition, while the share of the industrial sector in imports from Kazakhstan, Kyrgyzstan and India has increased, the share of the industrial sector in Turkey's imports from Iran is approximately 91%. On the other hand, base metals and articles made of base metals are prominent in Turkey's imports from SCO countries. Diversification of Turkey's import and export markets is of great importance in terms of preventing external shocks, preventing risk and instability, and ensuring stability in economic growth.

According to Trade Map 2021 data, while 47.96% of Turkey's total exports are to the EU-28, 33.55% of its imports are from the EU-28. Although there are positive signs in terms of product diversification in Turkey's foreign trade with SCO countries, when the shares of export and import countries in total foreign trade are analyzed, the three countries with the highest ratio among SCO countries [Russia (10th)-China (17th)-Iran (21.); It is seen that China (1st), Russia (2nd) and India (7th)] has a 5.42% share in Turkey's total exports and a 25.47% share in its imports. This finding suggests that the SCO exists in global markets as a good alternative and a strong competitor to the EU-28 market, which has an important place in Turkey's imports. In addition, since China has a great importance in Turkey's exports and especially in imports, it is thought that it would be more accurate to take a conciliatory approach away from conflict in commercial relations. Turkey's membership to the SCO may result in the country's favor.